

UDK:811.512

Gulmira BURXONOVA,

Lecturer at Is'hoqhon Ibrat Namangan State Institute of Foreign Languages

E-mail: burxonovagulmira795@gmail.com

Review professor N.Abdurakhmanova

SOCIOCULTURAL PROCESS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH

Annotation

This article analyzes the interrelation between sociocultural processes and linguistic research. It examines how language directly influences sociocultural processes and its significance in society and communication. Additionally, the study reflects the research findings, the concepts of language and culture in sociocultural processes, and the interconnection of sociolinguistics with other disciplines.

Key words: Sociocultural process, language and culture, social interactions, cultural and social context, role of language, sociocultural linguistics.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ПРОЦЕСС КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация

В данной статье анализируется взаимосвязь между социокультурными процессами и лингвистическими исследованиями. Рассматривается, как язык непосредственно влияет на социокультурные процессы, его значимость в обществе и процессе общения. Кроме того, в исследовании отражены результаты анализа, понятия языка и культуры в социокультурных процессах, а также взаимосвязь социолингвистики с другими науками.

Ключевые слова: Социокультурный процесс, язык и культура, социальные взаимодействия, культурный и социальный контекст, роль языка, социокультурная лингвистика.

SOTSIOMADANIY JARAYON-LISONIY TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA

Аннотация

Ushbu maqolada sotsiomadaniy jarayonlar va lisoniy tadqiqotlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi. Til sotsiomadaniy jarayonlarga bevosita ta'sir etishi, uning jamiyatdagi va so'zlashuv jarayonidagi ahamiyati o'rganiladi. Shuningdek, tadqiqot natijalari, sotsiomadaniy jarayonlarda til va madaniyat tushunchalari, sotsiolingvistikaning boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi aks etadi.

Kalit so'zlar: Sotsiomadaniy jarayon, til va madaniyat, ijtimoiy aloqalar, madaniy va ijtimoiy kontekst, tilning roli, sotsiomadaniy lingvistik.

Kirish. Jamiyatning ijtimoiy va madaniy hayotida yuz berayotgan o'zgarishlar, madaniyatning shakllanishi va rivojlanishi, shuningdek, ijtimoiy guruhlarning bir-biriga ta'siri bilan bog'liq jarayonlar "sotsiolingvistik jarayonlar" termini orqali ifodalaniladi. Sotsiolingvistik jarayonlar til orqali aks etadi va tilning rivojlanishiga, madaniyatning shakllanishiga, ijtimoiy tuzilmalar va qadriyatlarning o'zgarishiga olib keladi. Shuningdek, sotsiolingvistika, til orqali jamiyatdagi ijtimoiy sinflar, etnik guruhlar, hududiy farqlar va boshqa ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi aloqalarni tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, tilning hududiy va ijtimoiy o'zgarishlari, odamlarning yoshiga, jinsiga, ijtimoiy maqomiga qarab qanday o'zgarishi, tildagi dialekt va lahjalarning qanday shakllanishi sotsiolingvistik tadqiqotlarning asosiy mavzularidan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sotsiomadaniy jarayonlar va lisoniy tadqiqotlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish ko'plab ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlarda muhim o'rin tutgan. Bu tahlil, tilning jamiyatdagi o'rni va ijtimoiy hamda madaniy jarayonlarga qanday ta'sir qilishi haqida chuqur tushuncha beradi. Quyidagi adabiyotlar bu sohada olib borilgan izlanishlar va ularga asoslanadigan asosiy nazariyalar va metodologiyalarni keltiradi. Ulardan biri sotsiolingvistikaning otasi amerikalik tadqiqotchi Uilyam Labov o'zining (1972). "Sociolinguistic Patterns" deb nomlangan asarida sotsiolingvistikani "tilni o'zining ijtimoiy kontekstida" o'rganadigan fan sifatida belgilaydi [1]. Yevropalik olim Ispaniyaning Salamanka universiteti o'qituvchisi Gonsalo De Korreas tilning ijtimoiy turlarini aniq ajratib ko'rsatgan: "Shuni ta'kidlash kerakki, tilda viloyatlarda mavjud bo'lgan dialektlardan tashqari, ushbu viloyatlarning yoshi, mavqei va mol-mulki bilan bog'liq ba'zi turlar mavjud; qishloq aholisi, oddiy odamlar, shahar aholisi, olijanob janoblilar va saroy ahli, olim va tarixchi, oqsqol, voiz, ayollar, erkaklar va hatto kichik bolalarning o'z tillari bor"[1]. Yana bir tadqiqotchi Hymes, D. (1974). "Foundations in

Sociolinguistics: An Ethnographic Approach" asari orqali sotsiomadaniy lingvistikaning peshqadamlaridan biri sifatida tanilgan. Uning asarida til va jamiyatning o'zaro aloqasi, tildan foydalanishning ijtimoiy kontekstda qanday shakllanishi o'rganiladi. Hymesning ethnography of communication (kommunikatsiya etnografiyasi) yondashuvi tilni faqat grammatika va so'z boyligi nuqtai nazaridan emas, balki ijtimoiy va madaniy omillarga asoslangan ravishda tahlil qilishni ta'kidlaydi. U til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishni o'rganishda sotsiomadaniy jarayonlarni tahlil qilishning muhimligini ko'rsatadi[4]. Bourdieu, P. (1991). "Language and Symbolic Power". Pierre Bourdieu tilni ijtimoiy va madaniy kapital sifatida ko'rib, uning ijtimoiy stratifikatsiya va hokimiyat tizimlarida qanday ishlashini o'rgangan. Uning Language and Symbolic Power asarida tilning ijtimoiy strukturadagi roli va uning madaniy kod sifatida ishlatilishi tahlil qilinadi. Bourdieu shunday ta'kidlaydi "tilning kuchi faqat ma'lum ijtimoiy guruhlar va qatlamlar tomonidan boshqariladi. Bu esa til va sotsiomadaniy jarayonlar o'rtasidagi o'zaro aloqani chuqur tushunishga imkon beradi"[5]. Bu borada yana yana bir ingliz sotsiolingvistlari Gumperz, J. J., & Hymes, D. (1972) larning fikrlari qimmatli. Ular hammualliflikda yozgan "Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication"[6] deb nomlangan asarida ijtimoiy aloqalar terminiga alohida ta'rif beradi. Gumperz va Hymesning bu asari til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Asarda, ijtimoiy aloqalar va kommunikatsiya jarayonlarida madaniyat va tilning o'rni muhokama qilinadi. Sotsiomadaniy jarayonlarning tilga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganishda, Gumperz va Hymes tilni ijtimoiy kontekstda o'rganishning ahamiyatini ta'kidlaydilar. 5. Fairclough, N. (1992). "Discourse and Social Change". Norman Fairclough, tilning ijtimoiy o'zgarishlar va hukumat siyosatlarini bilan qanday bog'liqligini o'rgangan. Uning asarida diskursning ijtimoiy o'zgarishlar va hokimiyat tizimlaridagi o'rni, til va

madaniyatning o'zgarishi bilan bog'lanadi. Bu asar til va sotsiokadaniy jarayonlar o'rtasidagi dinamikani tushunish uchun muhim manba hisoblanadi. Fairclough, diskursni faqat tilning grammatik jihatlarini sifatida emas, balki uning ijtimoiy, siyosiy va madaniy ahamiyatini o'rganish zarurligini ko'rsatadi[7].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada sotsiomadaniy jarayonlarning tilshunoslik tadqiqotlarida o'rganilishi va tilning ijtimoiy hamda madaniy kontekstdagi roli o'rganiladi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy metodlar va yondashuvlarga tayanadi:

1. Etnografik yondashuv. Sotsiomadaniy jarayonlarni tahlil qilishda etnografik yondashuv muhim metodlardan biridir. Bu metod tilning ijtimoiy va madaniy kontekstda qanday ishlatilishini o'rganadi. "Etnografiya yordamida tadqiqotchi tilda yuzaga keladigan o'zgarishlarni, kommunikatsion strategiyalarni va guruhlar o'rtasidagi aloqalarni o'rganadi. Etnografik yondashuvda muhim bo'lgan narsa – tahlil qilinayotgan til va madaniyatni faqat laboratoriya sharoitida emas, balki haqiqiy ijtimoiy muhitda, ya'ni jamiyatda va kundalik hayotda o'rganishdir"[4].

2. Sotsiolingvistik tadqiqot. Sotsiolingvistika sohasidagi metodlar til va jamiyatning o'zaro aloqasini tahlil qilishda keng qo'llaniladi. Bu metodlar yordamida, tilshunoslar turli ijtimoiy guruhlar, madaniy toifa yoki etnik guruhlar orasida qanday til o'zgarishlari sodir bo'lishini o'rganadilar. Labovning ijtimoiy qatlamlar va til o'zgarishlari haqida olib borgan tadqiqotlari sotsiolingvistik metodning muhim namunasidir. Sotsiolingvistik tadqiqotda aniq ijtimoiy guruhlar, mintaqalar yoki etnik guruhlar orasidagi til farqlari va ularning kommunikativ funksiyalari o'rganiladi[1].

3. Diskurs tahlili. Diskurs tahlili tilning ijtimoiy kontekstda qanday shakllanishi va o'zgarishini tahlil qilishga yo'naltirilgan metodologiyadir. Bu metod tilni nafaqat tilshunoslik, balki siyosiy, ijtimoiy va madaniy diskurslarning shakllanishini va ularning jamiyatdagi o'rnini o'rganishda ham qo'llaniladi. Diskurs tahlilining asosiy maqsadi tilning ijtimoiy hokimiyatni saqlash yoki o'zgartirishdagi rolini aniqlashdir[12].

4. Kontent tahlili. Bu tilshunoslarga matnlarning tarkibini va tuzilishini o'rganishga yordam beradi. Ushbu metod yordamida, tahlil qilinayotgan matnlarda ijtimoiy va madaniy aspektlarning qanday aks etganini aniqlash mumkin. Shuningdek, kontent tahlili til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Bu metod orqali, tilning ijtimoiy jarayonlarga ta'siri va undan qanday foydalanilishi tahlil qilinadi[11].

Tahlil va natijalar. Sotsiomadaniy jarayonlar ijtimoiy o'zgarishlarni va tilni o'zgartiradigan asosiy omillardan biri hisoblanadi. Jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi farqlar, etnik guruhlar va madaniy toifalar tilni ishlatishda aniq farqlarga olib keladi. Bu o'zgarishlar faqat grammatik jihatlarida emas, balki tilni ishlatishdagi kontekstual va ijtimoiy munosabatlar asosida ham yuzaga keladi. Masalan, "choyxona" so'zi genderlarda va turli etnik guruhlarda turlicha anglashiladi. O'zbek mintalitetida ayollar uchun choyxona ovqatlaniladigan va faqat erkaklar borishi mumkin bo'lgan joy, erkaklar uchun biror munosabat bilan yig'iladigan qulay manzil. Turk millati vakillari uchun faqat choy ichiladigan maxsus joy. Inglizlar "choyxona" so'zini "Teahouse" yoki "Tearoom" tarzida tarjima qilishadi va kafe, restoranlarga o'xshash joy sifatida tushunishadi. Amerikalik tadqiqotchilardan biri Labov Nyu-Yorkning turli ijtimoiy sinf vakillari o'rtasida "r" fonemasining talaffuzini taqqoslash orqali Nyu-Yorkdagi yuqori va quyi sinf vakillari talaffuzini tadqiq etgan. Tadqiqot davomida

yuqori sinf vakillari "r" harfini aniq talaffuz qilganlar, o'rta va past sinf vakillari esa bu harfni talaffuz qilishlarida farqli jihatlarni aniqlagan. Bu farq sotsial stratifikatsiyani aks ettiradi. Yuqori sinf vakillari ko'pincha jamiyatda yuqori mavqega ega bo'lgan va tilni "standart" shaklda ishlatishadi.[1] shu o'rinda sotsiolingvistika, o'z navbatida, etnik guruhlarining til ishlatishdagi o'ziga xosliklarni, til va identifikatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni, hamda bu jarayonlar jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlarga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Shuningdek, sotsiolingvistika etnik guruhlar o'rtasidagi til farqlarini ijtimoiy stratifikatsiya kontekstida o'rganadi. Etnik guruhlarining til ishlatish uslublari ijtimoiy pozitsiyalarni va guruhlar o'rtasidagi tengsizliklarni aks ettiradi. Misol uchun Amerikadagi afrika-amerikaliklar orasida o'ziga xos bir dialekt, ya'ni African American Vernacular English (AAVE) mavjud. Bu dialekt bir tomondan etnik guruhning o'ziga xos madaniyatini aks ettirsa, ikkinchi tomondan, jamiyatning yuqori sinflari tomonidan kamroq qadrlanadi va ko'pincha sotsial-iqtisodiy tengsizlikni aks ettiradi. AAVE ning yuqori sinflar tomonidan "past" til deb hisoblanishi, ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkin. Boshqa tomondan, bu til guruhli va madaniy identifikatsiyaning muhim bir elementi sifatida, etnik guruhlarining o'z o'rnini va ahamiyatini saqlab qolishga yordam beradi[6].

Sotsiolingvistikada gender va til masalasi sotsiolingvistika doirasida tilning jinsi bilan bog'liq jihatlarni o'rganadi. Bu masala til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni, ayollar va erkaklar o'rtasidagi til ishlatish farqlarini, tilni gender tomonidan qanday shakllantirishini va til orqali gender stereotiplari va tengsizliklarini aks ettirishni o'rganadi. Tadqiqotimizda shuni aniqladikki, ayollar odatda ko'proq emotsionallik, samarali muloqot, e'tiborli va mehribon bo'lishadi. Bu esa, til ishlatishdagi muhim farqlarni yaratadi. Erkaklar esa ko'proq sodda, to'g'ridan-to'g'ri va ko'pincha tezkor bo'lishadi. Bu farqlar, ko'pincha, jamiyatdagi gender rollarining aksidir. Bu borada amerikalik tilshunos, sotsiolog va sotsiolingvistika sohasidagi mashhur olim Deborah Tannenning izlanishlari ham qimmatlidir.[13] U ayniqsa, ayollar va erkaklar o'rtasidagi til farqlari va kommunikatsion uslublardagi gender farqlarini o'rganishi bilan tanilgan. Tannenning eng mashhur asarlaridan biri "You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation" (1990) bo'lib, u bu kitobida erkaklar va ayollar o'rtasidagi muloqot farqlarini tahlil qilgan. Tannen, ayollar va erkaklar o'rtasidagi suhbatlar va kommunikatsiya uslublari o'rtasida farqlarni o'rgangan. Uning qarashlariga ko'ra, erkaklar va ayollar tilni ishlatishda turli yondashuvlarni qo'llashadi. Erkaklar ko'pincha konkret faktlar, avtorizatsiya qilish, va hokimiyatni namoyish qilish orqali gaplashishadi, ayollar esa ko'proq hamjihatlik, emotsionalni ifodalash va yordam berishga e'tibor berishadi.

Xulosa va takliflar. Ushbu tadqiqot sotsiomadaniy jarayonlarning tilga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Sotsiomadaniy jarayonlar tilni shakllantiradi. Zero, tilning o'zgarishi faqat grammatika va lug'at boyligi bilan cheklanmaydi. U ijtimoiy va madaniy jarayonlar, o'zgarishlar va ijtimoiy qatlamlarning o'zaro ta'siridan kelib chiqadi. Sotsiomadaniy jarayonlar tilni jamiyatda va madaniyatda qanday ishlatilishini belgilaydi. Uning asosiy elementi til va u ijtimoiy guruhlarini identifikatsiya qiladi, va shu bilan birga o'ziga xos guruh tilining ishlatilishi orqali ijtimoiy ajralishlarni aks ettiradi. Ushbu tadqiqot davomida shu aniq bo'ldiki, sotsiolingvistika fani juda kengqamrovli va zaruriy fan bo'lib uni yanada mukammalroq o'rganish zarur.

ADABIYOTLAR

1. Labov, W. (1972). Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
2. <https://www.semanticscholar.org/paper/Macro-Sociolinguistics%3A-Inight->
3. Language-Sangia/0d0f7f475d2047c71780a0d2940b74a33b635e41
4. Hymes, D. (1974). Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
5. Bourdieu, P. (1991). Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity Press
6. Gumperz, J. J., & Hymes, D. (1972). Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication. New York: Holt, Rinehart, & Winston
7. Fairclough, N. (1992). Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press
8. Woolard, K. A. (1998). Simultaneity and Bilingualism: Multiple Voices on the Language of Social Life. Cambridge: Cambridge University Press

-
9. Hymes, D. (1974). Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
 10. Ferguson C.A. Language structure and language use. – Stanford, 1971. –P.157.
 11. Qurbonova M. va b. Sotsiolingvistika / o'quv-uslubiy majmua. – T. 2017.
 12. Usmanova Sh. va b. Sotsiolingvistika / o'quv qo'llanma. – T. 2013.
 13. AI resource. <https://openai.com/index/gpt-4/>